

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Moslims en de democratische rechtsstaat

Religie is een belangrijke inspiratiebron voor het ontstaan van de rechtsstaat. Dat geldt voor christenen, maar ook voor moslims. Niet voor niets zijn de rechtsopvattingen binnen de religies van het boek gericht op het tegengaan van onrechtvaardige verhoudingen. Christendemocraten en moslims delen de positieve waardering van de publieke rol van religie; religie mag niet zomaar uit het openbare leven worden gebannen. Alleen als we deze religieuze inzet vertalen in een rechtvaardige buitenlandpolitiek kan de opbouw van democratische rechtsstaten elders slagen.

door *Arie Oostlander*

De auteur was lid van het Europees Parlement en coördinator van de buitenlandse en veiligheidspolitiek van de EVP.

CHRISTELIJKE LEIDERS ‘Zouden er beter aan doen hun inspanningen te richten op de bekering van zo veel mogelijk moslims tot het christendom, door hen bekend te maken met een God die heilige oorlogen afwijst en uit liefde voor de mens Zijn zoon heeft gezonden om voor alle zondaars te sterven’.

Dit is een uitspraak die de atheïstische vrienden van Ayaan Hirsi Ali zeer zal schokken. De tekst staat in het hoofdstuk ‘God zoeken en Allah vinden’ van haar recente boek *Nomade*.¹ Hirsi Ali blijft zich wel definiëren als atheïst, maar dan een met diepe bewondering voor het christendom in zijn katholieke en protestantse variant. Zij ziet de rechtstreekse lijn tussen geloof en levensstijl. Hirsi Ali beschrijft haar bijzonder gewelddadige opvoeding, die vanuit de islam werd beargumenteerd. De onderdrukking en seksuele vermindering van meisjes en vrouwen. De onmiskenbaar vanuit de Koran gerechtvaardigde ongelijke behandeling van vrouwen en man-

nen is en blijft een zeer zwak punt van de islam. Geen wonder dat haar ontmoeting met gewone protestantse vrijwilligers die zich over asielzoekers ontfermden een onvergetelijke indruk op haar maakte. Ook de activiteiten van christelijke organisaties troffen haar: 'Christelijke scholen steken vaak met kop en schouders uit boven het dorre schoollandschap, zeker in de binnensteden.' Genoeg om te begrijpen dat haar radicale breuk met de islam het karakter van een verlossing heeft. Volgens haar zoeken de meeste moslims in Europa naar zo'n verlossing die het profiel heeft van de God van de christenen.

VEELKLEURIGHEID VAN DE MOSLIMWERELD

De islam van Ayaan Hirsi Ali is er een van een rauw nomadisch volk dat door gedeeltelijke verstedelijking van zijn ankers is losgeslagen omdat de

De islam van Hirsi Ali is mijlenver verwijderd van het geloof en de politieke moraal van de Bosniakken

oude clancultuur, tradities, verhalen en vaardigheden hun betekenis verloren hebben. Een modelislam kun je dat bepaald niet noemen. Deze islam is mijlenver verwijderd van het geloof en de politieke moraal van, bijvoorbeeld, de Bosniakken, die zich in het voormalige

Joegoslavië, wat betreft hun omgang met de rechtsstaat, in uitgesproken positieve zin onderscheiden van de Servische orthodoxen en de Kroatische katholieken. En de Bosniakken verschillen weer hemelsbreed van de waha-bitische, salafistische stroming die de westerse cultuur volstrekt verwerpt en extreem vijandig staat tegen elke intellectuele kritiek op de traditie. Dat loopt bij haar uit op een theologie van de haat.² In die hoek (zo'n vijf procent van de moslims) zijn bedreigingen van de rechtsorde te zoeken.

Binnen delen van de Arabische wereld en het Midden-Oosten kan men nog de illusie koesteren dat voor moslims de Koran en de Hadith (de levensverhalen van de profeet) een eenduidige boodschap bevatten die nadere uitleg en debat daarover overbodig en ongewenst maakt. Ongewenst omdat de uitlegger maar al te snel in de verleiding zou komen zich boven de heilige geschriften te plaatsen en ze tot inzet van twisten te maken. In een monoculturele omgeving lijkt die eenduidigheid evident. Dat wordt mede beïnvloed door het verschijnsel dat de Koran meer een boek is om (desnoods onbegrepen) te reciteren en te zingen dan om gelezen en begrepen te worden.

Binnen de Europese samenleving ligt dat anders. Daar komen moslimminderheden samen uit een breed spectrum van islamitische samenle-

vingen, ieder met een eigen historie en eigen sociaal-culturele omstandigheden. Bovendien is de Koran in alle Europese talen vertaald volgens verschillende opvattingen. Alleen al in het Nederlands bestaan meerdere vertalingen, waaronder een (vanuit westerse visie) enigszins gekuiste van Kader Abdolah. De verschillende lading en uitleg die moslims in de westerse diaspora vanuit hun vaderland meenemen moeten wel tot kritisch nadenken over de heilige teksten en theologisch debat leiden. Imams die aan westerse universiteiten zijn opgeleid zullen bovendien kennismaken met de manier waarop christelijke theologen met de Bijbel omgaan.

VERENIGBAARHEID VAN DE ISLAM MET DE RECHTSSTAAT

Aangezien wij in het Westen steeds minder met een eenvormige islam te maken hebben, heeft het weinig zin om algemene uitspraken te doen over de vraag of de islam wel met rechtsstaat en democratie te verenigen is. De democratie is niet te verenigen met de islam waaruit Hirsi Ali voortkomt, ze is zeker wel te verenigen met de islam van de Bosniakken. Gezien deze verscheidenheid aan geloofsopvattingen mogen we die vraag van de verenigbaarheid rustig aan de moslims zelf overlaten. Daarbij moeten we ons verheugen over hun 'ja'. Hoe zij dat beargumenteren is hun zaak. Diverse moslimgeleerden, levend in de westerse diaspora, stellen er een eer in om hun positieve houding tegenover de democratische rechtsstaat te bewijzen. De Amerikaanse moslims – voor de helft bekeerde, hoofdzakelijk zwarte, autochtonen – willen als volwaardige Amerikanen worden beschouwd. Het is niet zo moeilijk voor hen om dat aan te tonen. Zij krijgen daarvoor ook al langere tijd alle kansen, bijvoorbeeld door speciale organisaties en leerstoelen. De vrijheden voor moslims zijn in de christelijke wereld veel ruimer voorhanden dan in het vaderland. Daar worden zij weliswaar royaal financieel ondersteund, maar daarvoor moeten de predikers betalen met de aanvaarding van politieke censuur op hun preken. De westerse moslimgeleerden gebruiken hun vrijheid om aanstootgevende elementen van de sharia (het islamitische stelsel van wetten en voorschriften) weg te interpreteren. Dat lukt vaak wel (bijvoorbeeld met het 'handen afhakken en stenigen') maar is soms moeilijk (bijvoorbeeld het koranvoorschrift betreffende huiselijk geweld tegen vrouwen). De vrijheid om op andere gedachten te komen dan de gangbare 'orthodoxe' is, in de geschiedenis van de islam, niet altijd even beperkt geweest, en in de moderne tijd wordt die vrijheid door diverse moslimgeleerden weer genomen.

De wens om de sharia in westerse systemen een plaats te geven komt uit de radicale hoek en wordt onder moslims in feite zelden gehoord.³ Meestal hebben moslims er geen enkele moeite mee om onder het bestaande bur-

gerlijk recht te leven. Dat vindt steun in de Koran zelf. Overigens bestaat de sharia niet alleen uit aanvechtbare voorschriften. Nostalgie naar de sharia is soms een uiting van verzet tegen assimilatie. Op zichzelf is het bestaan van aparte rechtssystemen naast het geldende Nederlands recht niets bijzonders. Er is bijvoorbeeld een medisch tuchtrecht en een katholiek canoniek recht. Wij krijgen het pas moeilijk met de ambitie om die vormen van groepsrecht een evenwaardige plaats naast het algemeen geldende recht te geven. Een moslimvrouw moet altijd naar de algemene rechter kunnen gaan om van hem een laatste bindende uitspraak te krijgen. Voor zover de imam pastorale adviezen of vermaningen uitdeelt is er niets aan de hand. Bij vrijwillige arbitrage kan een wijze imam ook een nuttige rol spelen. Maar een terugval in het Ottomaanse systeem van eigen familierecht voor religieuze of etnische groepen strookt niet met ons inzicht in de algemene geldigheid van het recht. Wij kennen het concept 'staat' en praktiseren 'burgerschap'. Dat houdt gelijkheid voor de wet in en een oproep aan de burgers om verantwoordelijkheid voor dit gezamenlijk project te dragen. De democratie gaat ervan uit dat we de opdracht hebben met elkaar in gelijkwaardigheid binnen de staat te leven.

RELIGIE ALS INSPIRATIEBRON VOOR DE RECHTSSTAAT

Het bestaan van de islam alleen al bewijst hoezeer godsdienst verweven is met staatkundige en juridische concepten. De sharia is de ene helft van de islam, het geloof van de moslims de andere. De rechtsopvattingen in jodendom, christendom en islam zijn belangrijk voor politieke inzichten. Het is op zich sympathiek dat deze monotheïstisch godsdiensten het 'recht doen' zo centraal stellen. Mohammed zag in het polytheïsme de oorzaak van de politieke wanorde van zijn tijd. Vandaar zijn strikte monotheïsme en de aandacht voor algemeen geldend recht. De sharia is een poging tot ordening, het stellen van grenzen. Dit was winst.

Ook in het Oude Testament werd een verband gelegd tussen afgoderij en onrecht. In het Nieuwe Testament wordt die lijn voortgezet. Mohammed heeft veel van zijn joodse en christelijke tijdgenoten geleerd. Lang voor de ontwikkeling van onze democratische procedures was er een sterk religieus geworteld inzicht in de betekenis van het recht voor de ordening van 'staat' en samenleving. Het recht in het Oude Testament gold niet alleen voor het volk Israël maar beschermde ook 'de vreemdeling die in uw poorten is'. Zo lopen de Tien Geboden al vooruit op de boodschap van het Nieuwe Testament waar de grenzen tussen 'Jood en Griek' wegvallen. De wet wordt in het Oude Testament en het Nieuwe Testament niet als een vrijheid beperkend autoritair voorschrift ervaren, maar als een gave Gods, die het

leven en samenleven beschermt. Vandaar het joodse feest van ‘de vreugde der wet’. Daarmee staat de wet boven de grillen van de potentaten en boven de meerderheidswil van het volk. Minderheden en kritische profeten hebben de ruimte om zich op recht en wet te beroepen. De democratie dient te zijn ingebed in de rechtsstaat. Je kunt je geen sterkere fundering voor de democratische rechtsstaat denken.

DYNAMIEK IN DE BIJBELSE EXEGESE

De wijze waarop de inhoud van de rechtsstaat wordt geformuleerd hangt samen met de visie op de Openbaringen en op het mensbeeld. In het christendom is een duidelijke dynamiek te zien waarin door kritisch onderzoek een steeds dieper inzicht ontstaat, vooral door het beginsel van de interne samenhang van de Heilige Schrift. Het Oude Testament wordt in het licht van het Nieuwe Testament begrepen. Niemand denkt eraan om de regels van de oudtestamentische cultuur zomaar toe te passen op het heden. Stegiging was blijkbaar tot in het Nieuwe Testament een gangbare straf. Jezus laat daarvan de inconsistentie zien (‘wie uwer zonder zonde is werpe de eerste steen’). In feite worden de christenen opgewekt om op dat spoor van verdieping en hervorming door te gaan. Dat gaat vaak niet volgens de methode van de revolutie maar via ondermijning van foute gewoonten. Paulus roept de meester op om zijn slaaf te behandelen als een broeder (Timotheus). Dat maakt slavernij in principe onmogelijk.

De wisselwerking tussen moslims in moslimsamenlevingen en die in de westerse diaspora suggereert dat ook in de uitleg van de Koran van voort-schrijdend inzicht sprake is. Moslimgeleerden zijn bezig om bruggen te slaan naar de westerse context waarin zij leven. Als je moslimorganisaties in de lidstaten van de EU bezoekt zie je hoezeer van assimilatie met de cultureel-politieke context sprake is. De recente betiteling van deze landen (positief) als ‘missiegebied’ (door onder anderen Tariq Ramadan) en niet meer (negatief) als het land van de ongelovigen, wijst erop dat zij steeds meer geïntegreerd raken. Missiegebied, een betiteling die bij ons belletjes doen rinkelen. Missie was nu juist niet wat de raadsleden in Rotterdam bedoelden. De minderheidspositie van moslims in de diaspora heeft mede tot gevolg dat er, anders dan in het land van oorsprong, geen duidelijke autoriteit is wier uitspraken doorslaggevend zijn. Jonge moslims begeven zich voor de beantwoording van hun levensvragen op het internet. Daar kan elke zelfbenoemde leidsman zijn boodschap kwijt, in hervormende of in conservatieve zin. Van een statische en systematische uitleg van de Koran kan zo steeds minder sprake zijn. Dat is van bijzondere betekenis voor de openheid voor rechtsstaat en democratie.

SPRAAKMAKENDE MINDERHEDEN EN DE DOORSNEEMOSLIM

De stromingen in de islam die juist uitgaan van de idee dat de Koran een statisch gegeven is, ontoegankelijk voor nadere uitleg, zijn op de keper beschouwd wel zeer spraakmakend maar bepaald niet dominant. Het is nogal overmoedig en bevoogdend als westerse toeschouwers de pretentie van die stromingen, dat zij de ware islam zouden vertegenwoordigen, onderstrepen. Het is aan de moslims zelf om de eigen weg te zoeken zonder storende kwalificaties van westerse zijde. In 'Gallup's World Poll' zijn de

*De neiging om de
gewelddadige radicale islam
als de echte islam te betitelen is
zeer te verwerpen*

feitelijke meningen van moslims gemeten.⁴ De belangrijkste conclusie die de onderzoekers trekken is dat moslims gewone mensen zijn met gewone opvattingen zoals Amerikanen en Europeanen. Zij hebben doorgaans ook een genuanceerde kijk op ons. De jongeren zien niet

uit naar de jihad maar naar een betere baan. Moslims verwerpen doorgaans aanvallen op burgers; en de minderheid die dergelijke acties goedpraat is niet godsdienstiger dan degenen die geweld afkeuren. Moslims bewonderen de westerse technologie en democratie en verwerpen de morele neergang en de afbraak van traditionele waarden in het Westen. De moslima's wensen gelijke rechten én behoud van de religie. Er zijn maar weinigen die de religieuze wet, de sharia, als enige of als bron bij uitstek voor wetgeving zien. De meesten willen er wel inspiratie uit putten, maar willen zeker geen politieke rol voor de clerus. Een beduidend aantal legt geen verband tussen sharia en wetgeving. In het algemeen hebben moslims in de diaspora belang bij een religieus onpartijdige staat.

Deze uitkomsten moeten ons leren dat onze neiging om de gewelddadige radicale islam als de echte islam te betitelen zeer te verwerpen is. We drukken, vooral jongeren en pas bekeerden, in een hoek waar ze niet thuishoren. De selffulfilling prophecy die daarvan uitgaat, kan oorzaak zijn van geweld.

GELOOFWAARDIGHEID VAN DE 'WESTERSE' DEMOCRATIE

In het Midden-Oosten wordt de oprechtheid waarmee het Westen de democratische rechtsstaat en de daarmee verbonden internationale rechtsorde promoot ernstig betwijfeld. Wordt dat streven niet door platte belangen overheerst? Het Israëlijsch-Palestijns conflict is daarbij het standaardvoorbeeld. Israël geldt als voorpost van het Westen. De betrekkingen tussen de staten van het Midden-Oosten en Israël bestaat voor de Arabieren uit een

reeks van vernederingen. Het huidige beleid van de Israëliëse regering laat weinig hoop op de realisatie van de rechten van de Palestijnen. De regels van het internationaal recht worden met voeten getreden. En toch laat het Westen dit wangedrag op zijn beloop.

Er zijn vele punten van kritiek op de westerse levensstijl, op het vaak geconstateerde cynisme en het meten met twee maten in de buitenlandse politiek. Zonder de ogen te sluiten voor de feilen van moslims en hun samenlevingen moeten we erkennen dat de boodschap van het Westen voor moslims vaak niet erg geloofwaardig klinkt. Hoe het ook zij, betrouwbaar omgaan met religieuze waarden kan in belangrijke mate bijdragen aan de oplossing van de in het Midden-Oosten bestaande conflictstof.

EEN ROL VOOR DE CHRISTENDEMOCRATIE

Moslimsamenlevingen voelen zich meer dan ooit overdonderd door een secularistisch 'Westen' waar in diverse graden van krampachtigheid de religie uit het openbare leven gebannen wordt. In de islamitische denkwijze is dat heel vreemd en afstotelijk. De ordening van de samenleving, die we nu de rechtsstaat noemen, is altijd sterk religieus geïnspireerd. Hedendaagse kritiek op de wetgeving kan dus niet losstaan van voortschrijdend godsdienstig inzicht. Dat is nu juist niet de weg die westerse diplomaten en politici wijzen. In het integratiedebat tref je meestal de houding aan van 'als je nu maar verder van je godsdienst afstand neemt, meer seculariseert, dan komt het wel goed met jullie'. Dit is hetzelfde sfeertje waarmee de christendemocratie wordt geconfronteerd. Wij herkennen ook overeenkomst in visie op de oorsprong van het gezag. Bij de islam komt die voort uit de Koran. In christendemocratische kring kennen we de uitspraak 'bij de Gratie Gods'. Dat is niet bedoeld als een *carte blanche* voor vorst of wetgever, maar juist als relativering van hun gezag. Ook de zogenaamd soevereine vorst staat onder de wet. En de democratische plicht van de burger is om toe te zien of het gezag nog wel 'bij de Gratie Gods' mag heten. De burger heeft een religieus gefundeerde democratische roeping: hij is een barrière tegen totalitaire aanspraken van een vorst of een meerderheid. Moslims zullen dit begrijpen. Hier zit tevens een oproep tot zelfkritiek in wat in het populisme en de mythen van de volkswil ontbreekt. Het christelijke democratieconcept is daarmee wel van een ander type dan dat van de achristelijke stromingen in de 'verlichting'.

Gezien de overlap tussen de monotheïstische godsdiensten en hun oriëntatie op Openbaring kan de christendemocratie sneller tot een vruchtbare dialoog met de moslimwereld komen dan de secularistische vertegenwoordigers van het Westen.⁵ Daarbij kunnen de fouten die ooit werden

gemaakt ter sprake komen. Het is nog maar een goede eeuw geleden dat de toenmalige voorman van de antirevolutionaire stroming, Abraham Kuyper, tot veler ongenoegen artikel 36 van de (protestantse) Nederlandse

*Christendemocraten en
democratisch gezinde moslims
hebben soortgelijke problemen
met secularistische politiek*

Geloofsbelijdenis schrapte. Daarin stond dat de overheid groepen was om 'de valse godsdienst uit te roeien'. Dit artikel staat bij de SGP nog overeind. Daarom kun je SGP-ers geen christendemocraten noemen. In de christendemocratische stroming worden kerkelijk en burgerlijk gezag inhoudelijk scherp onderscheiden. En dat geldt volgens de christendemocratische politieke filosofie ook voor andere levenssferen met hun eigen rol en verantwoordelijkheid. Religieuze inspiratie en politieke ervaring hebben ons geleerd dat de overheid de pluralistische vrijheden moet garanderen; die van godsdienst en geweten voorop.

Christendemocraten en democratisch gezinde moslims hebben soortgelijke problemen met secularistische politiek. Het is nu al eenvoudig te zien dat de aanvallen op de grondwettelijke rechten van moslims in bijvoorbeeld Nederland in feite ook betrekking hebben op de rechten van andere minderheden en in het bijzonder die van christenen. In de internationale politiek leidt het ongeïnspireerde pragmatisme tot wantrouwen en vijandschap. De christendemocratie gaat uit van een vanzelfsprekende publieke rol van de godsdienst. In politieke contacten met landen waar het openbare leven daarvan doordrenkt is, is dat van belang. Het CDA voert al een dialoog met islamitisch geïnspireerde partijen in moslimlanden zoals Mali en Indonesië. Zo worden ervaringen met christelijk geïnspireerde politiek uitgewisseld. Door de religie ernstig te nemen kan de oplossing van wat een harmonisch samenleven, nationaal en internationaal, bedreigt, worden aangepakt. Zonder die ernst lukt de opbouw van de democratische rechtsstaat niet.

Christendemocraten en democratisch gezinde moslims hebben soortgelijke problemen met secularistische politiek. Het is nu al eenvoudig te zien dat de aanvallen op de grondwettelijke rechten van moslims in bijvoorbeeld Nederland in feite ook betrekking hebben op de rechten van andere minderheden en in het bijzonder die van christenen. In de internationale politiek leidt het ongeïnspireerde pragmatisme tot wantrouwen en vijandschap. De christendemocratie gaat uit van een vanzelfsprekende publieke rol van de godsdienst. In politieke contacten met landen waar het openbare leven daarvan doordrenkt is, is dat van belang. Het CDA voert al een dialoog met islamitisch geïnspireerde partijen in moslimlanden zoals Mali en Indonesië. Zo worden ervaringen met christelijk geïnspireerde politiek uitgewisseld. Door de religie ernstig te nemen kan de oplossing van wat een harmonisch samenleven, nationaal en internationaal, bedreigt, worden aangepakt. Zonder die ernst lukt de opbouw van de democratische rechtsstaat niet.

Noten

- 1 Voor een bespreking van *Nomade* zie de boekenrubriek.
- 2 Jocelyne Cesari, *When Islam and democracy meet. Muslims in Europe and in the United States*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, p. 100.
- 3 John L. Esposito en Dalia Mogahed, *Who*

speaks for Islam? What a billion muslims really think. New York, NY: Gallup Press, 2007.

- 4 Ibidem.
- 5 *Crossing bridges. Democratization in the Middle East and a Christian Democratic Approach*. Brussel/Den Haag: Centre for European Studies/Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 2008.